

Araştırma Makalesi

XVI. Yüzyılda Podgoriçe Kazâsı'nda İdari, Sosyal ve Demografik Yapı

Şenay Öztürk Yılmaz*

(ORCID: 0000-0002-9661-284X)

Makale Gönderim Tarihi

30.04.2024

Makale Kabul Tarihi

26.06.2024

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Öztürk Yılmaz, Ş., "XVI. Yüzyılda Podgoriçe Kazâsı'nda İdari, Sosyal ve Demografik Yapı", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9/2 (Eylül 2024): 1406-1441.

APA: Öztürk Yılmaz, Ş. (2024). XVI. Yüzyılda Podgoriçe Kazâsı'nda İdari, Sosyal ve Demografik Yapı. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 1406-1441.

Öz

Günümüzde Karadağ'ın başkenti ve ülkenin en büyük şehri olan Podgoriçe, Osmanlı idaresinde Rumeli Eyaleti'nde yer alıyordu. Bir serhat şehri olması, önemli ticaret yolları üzerinde bulunması, verimli arazileri şehri her dönem önemli kıldı. Venedik ve Osmanlılar arasında hâkimiyet mücadelesine sahne olan şehir, Fatih Sultan Mehmed döneminde fethedilerek 1479 yılında kurulan İskenderiye (İşkodra) Sancağı'na bağlandı. Dağlık ve savunması zor bir mevkide bulunması, Osmanlıları Podgoriçe ve civarında birçok kale yapmaya, bu kaleleri tahkim etmeye sevk etti. Podgoriçe Şehri, köprüleri, nehirleri, kaleleri ve muazzam tabii güzellikleri ile Adriyatik kıyısında yer alan dikkat çeken bir şehirdi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, senayozturk@trakya.edu.tr.

Assist. Prof. Dr., Trakya University, Faculty of Letters, Department of History, Turkey.

Bu çalışmada Podgoriçe Kazası'nın XVI. yüzyılda Osmanlı idaresindeki durumu incelenecektir. Şehir merkezinin ve kırsal alanın idari, demografik ve sosyal yapısı hakkında bilgi verilecek, tespit edilen bilgiler sebep-sonuç ilişkisi bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışmada birinci el kaynaklardan tahrir ve mühimme defterleri kullanılmıştır. Osmanlı hâkimiyetinde Podgoriçe ve çevresi ile ilgili çalışmaların azlığı dikkat çekicidir. Bu bağlamda çalışma ile bölge tarihine katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rumeli, İskenderiye (İşkodra), Podgoriçe, Karadağ, Osmanlı Şehirleri.

Administrative, Social and Demographic Structure of Podgorica District in the 16th Century

Abstract

Today, the capital of Montenegro and the largest city of the country, Podgorica was located in the Rumeli Province under the Ottoman rule. Being a frontier city, being on important trade routes, and fertile lands made the city important in every period. The city, which was the scene of a struggle for dominance between Venice and the Ottomans, was conquered during the reign of Mehmed the Conqueror and connected to the Alexandria (Shkodra) Sanjak, which was established in 1479. The fact that it was located in a mountainous and difficult to defend location prompted the Ottomans to build and fortify many castles in and around Podgorica. Podgorica City was a remarkable city located on the Adriatic coast with its bridges, rivers, castles and magnificent natural beauties.

In the study; The situation of Podgorica District under Ottoman rule in the 16th century will be examined. Information will be given about the administrative, demographic and social structure of the city center and rural area, and the information will be evaluated in the context of cause-effect relationship. In the study, first hand sources, cadastral and mühimme books were used. It is striking that there are few studies on Podgorica and its surroundings during Ottoman rule. This study aims to contribute to the history of the region.

Keywords: Rumelia, Alexandria (Shkodra), Podgorica, Montenegro, Ottoman Cities.

Giriş

Podgoriçe¹, günümüzde Karadağ Cumhuriyeti'nin başkenti ve ülkenin en büyük şehridir. Karadağ'da Çetine'nin 24 kilometre doğusunda, İşkodra'nın 53 kilometre kuzey batısında ve Moraça Nehri kenarında kurulmuş olan bir kasabadır. Moraça Nehri üzerinde Vezir Köprüsü adında güzel ve sağlam bir köprü yer almaktadır². Kotor'da muhafaza edilen en eski sicil kayıtlarına göre tarihte Podgoriçe adı ilk defa 1330 yılında, Ribniça ve Moraça nehirlerinin birleştiği mevkideki yerleşim birimini ifade etmek için kullanılmıştır³. Fatih Sultan Mehmed döneminden önce Sırbistan üzerine çok defa sefer düzenlenmiş, tabiri caizse bölge Osmanlılar tarafından hırpalanarak zayıflatılmıştır⁴. Podgoriçe, Osmanlı topraklarına Fatih Sultan Mehmed döneminde katılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra Sırbistan üzerine üst üste dört sefer düzenlenmiş, 1459 yılında bölge ilhak edilmiştir⁵. Fatih Sultan Mehmed, Ribnica ve Moraça nehirlerinin birbirine ulaştığı, dik sarp kayalıklarca korunan bölgeye bir kale ve bir cami inşa ettirmiştir⁶.

Osmanlı döneminde Podgoriçe, İskenderiye Sancağı'na bağlıydı. Osmanlıların bölgeye hâkimiyeti sonucunda sancak kurulduysa da bu durum uzun yıllar sonucunda gerçekleşebildi. Arnavutluk'un fethi, ülkenin arazi yapısı sebebiyle Osmanlı Devleti'ni oldukça uğraştırdı. Osmanlı akınları, 1383 yıllarında I. Murat döneminde başladı⁷.

¹ Bazı çalışmalarda şehrin adı Podgorica, Podgoriçe, Podgoriça olarak geçer. Kelimenin Osmanlıca yazılışı tüm bu okunuşlara müsaade etse de çalışmamızda Devlet Arşivleri'nin yayınlarında geçtiği şekli ile yani "Podgoriçe" olarak kullanılması tercih edilmiştir.

² Şemseddin Sami, "Podgoriçe", *Kâmusü'l-Âlâm*, C. 2, Mihran Matbaası, İstanbul 1306, s. 1042.

³ Adnan Pepiç, "Podgorica'nın Kısa Bir Tarihçesi", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 18 (2005), s. 275. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/otam/issue/11085/132393>

⁴ Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1985, s. 113.

⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, 8. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 32. Fatih Sultan Mehmed'in Sırbistan Seferleri için bkz. İlhan Türkmen, "Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri", *Asia Minor Studies*, C. 3, S. 5, Kilis 2015, ss. 114-134.

⁶ Machiel Kiel, "Podgorica" *DİA.*, C. 34, İstanbul 2007, s. 306.

⁷ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. I, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s. 342.

Arnavutluk ve Karadağ'da Venedik ile mücadele söz konusuydu. Venedik, Karadağ'ın koruyucusu olarak Osmanlı Devleti'nin karşısındaydı. Osmanlılar, 1470'li yılları Venedik hâkimiyetinde bulunan Arnavutluk ve Karadağ şehirlerini almakla geçirdi⁸. Fatih Sultan Mehmed'in çıktığı son Arnavutluk seferinde ise 1478 Haziran'ında önce Kroya (Akçahisar) Osmanlı topraklarına katıldı. Daha sonra İskenderiye önlere gidildi, yollar sarp ve top nakliyatı mümkün değildi. Büyük zorluklarla şehir muhasara altına alındı, padişah İstanbul'a döndükten altı ay sonra, toplamda da on beş ay olmak üzere muhasara edilen şehir sonunda teslim oldu⁹. Fatih Sultan Mehmed, 1478 yılında Venedik'in elinde bulunan İşkodra Kalesi'ni aldığı zaman Karadağ'ı da İşkodra'ya ilhak etmişti¹⁰. 1479 yılında anlaşma imzalanarak Draç ve İşkodra Limanı, Venediklilere bırakıldı. Diğer tüm Arnavutluk ülkesi ise Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girdi¹¹. Osmanlılar döneminde böylece Arnavut İskenderiyesi olarak adlandırılan İşkodra¹² (İskenderiye) Sancağı kurularak Podgoriçe de bu sancağa bağlandı. Rumeli Eyaleti'ne bağlı olan İskenderiye Sancağı¹³, XVI. yüzyıl başlarında İpek, Podgoriçe, Drivasto, Jabyak, Medun Kalesi ve Karadağ'dan oluşuyordu¹⁴. İskenderiye, Podgoriçe, İpek ve Bihor kazalarının bulunduğu yerler günümüzde Arnavutluk, Kosova, Metohija, Sırbistan ve Karadağ

⁸ Osman Karatay, "Ortaçağ'da Karadağ Tarihi", *Balkanlar El Kitabı*, Ed. Bilgehan A. Gökdağ-Osman Karatay, C. 1, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2017, s. 151.

⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, 10. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2011, s.72-73.

¹⁰Abidin Temizer, "Karadağ'da Osmanlı Hâkimiyetine Dair", *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı- III*, S. 68, Mart-Haziran 2015, Ankara, s. 3012-3013.

¹¹ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, İstanbul 1993, s. 93.

¹² Tursun Bey, *Târih-i Ebû'l-Feth*, Haz. Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1977, s. 176.

¹³ Rumeli'ye bağlı diğer sancaklar için bkz. Aynı Ali Efendi, *Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet Taksimatı, Toprak Dağıtımı ve Bunların Mali Güçleri*, Çev. Hediye Tuncer, Gürsoy Basımevi, Ankara 1904, s. 7-8.

¹⁴ Mustafa Gençoğlu, "İşkodra Vilayeti'nin İdari Taksimatı ve Yapısı (1867/1868-1908)", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 3, Manisa 2015, s. 260.

topraklarına yayılmış durumdadır¹⁵. Karadağ'ın Osmanlılar tarafından fethi ise II. Bayezid döneminde tamamlanmıştır¹⁶.

Podgoriçe ile ilgili kısa bir bilgi verdikten sonra çalışmada kullanılan kaynaklar ve takip edilen yöntemden bahsetmek yerinde olacaktır. Çalışmada dört adet tapu tahrir defteri kullanılmıştır. Bunların ilki Podgoriçe'nin yer aldığı bölgenin tahririni içeren, elimizde bulunan en eski tarihli defter olan 1485 yılına ait mufassal tapu tahrir defteridir¹⁷. Defter 17 numara ile Devlet Arşivlerinde bulunur. İskenderiye Sancağı'na bağlı İşkodra, İpek ve Podgoriçe gibi nahiyelerin nüfusları, üretimi yapılan ürünleri, timar, has ve zeametleri kayıtlıdır. Mirliva haslarından olan Podgoriçe, defterin 106. sayfasında nâhiye olarak geçer. Kuçi (s.87), Belopavlik (s. 92) nahiyeleri de Podgoriçe'ye bağlıdır. Medun, Jabyak ve Podgoriçe kalelerine ait kayıtlar defterin 106-107. sayfalarında yer alır. Çalışmamız XVI. yüzyılı kapsasa da hem kazanın ilk sayımı olması hem de sonraki verilerle özellikle nüfus alanında daha iyi bir karşılaştırma yapabilmek adına XV. yüzyıl sonlarına ait olan bu defter de, şehir nüfusunun tespiti ve sonraki yıllardaki tahrir verilerinin karşılaştırılması için kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan diğer bir tapu tahrir defteri 367 numaralı olup bu defter, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanmıştır¹⁸. 1530 tarihidir. Mufassal-icmal olarak adlandırılan tahrir defterlerindedir. Mufassal-icmal türü defterler, derli toplu oluşu ve

¹⁵ Marijan Premović, "Skadar Defters 1485 as a Source For Studying The Historical Demography and Economy of The Balkans", *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, C. 1, Ankara 2017, s. 122.

¹⁶ Abidin Temizer, Marijan Premović, "Montenegro under Ottoman Rule", *Hiperboreea*, 2021, Volume 8, Issue 1, s. 3.

¹⁷ Bu defterle ilgili yapılan çalışmalar: Selami Pulaha, *Defteri I Regjistrimit Të Shkodrës I Vitit 1485*, Tirane 1974; Mustafa Işık, Zeki Çevik, 17 Numaralı, "H. 890/ M. 1485-86 Tarihli Tapu Tahrir Defterine Göre Nefs-i İpek", *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Defteri Hâkanî*, C. 1, İstanbul 2015, ss. 29-67.

¹⁸ Dört cilt halinde yayınlanan defterin III ve IV. Cildi İskenderiye Sancağı'nı ihtiva ettiğinden çalışmamızda istifade edilmiştir. *367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rumili Defteri ile 94 ve 1078 Numaralı Avlonya Livâsı Tahrir Defterleri (926-1520/937-1530) III*, Dizin, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2008; *367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rumili Defteri ile 94 ve 1078 Numaralı Avlonya Livâsı Tahrir Defterleri (926-1520/937-1530) IV*, Tıpkıbasım, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2008,

gelirleri bir bütün olarak vermesi bakımından daha pratik olabilmektedir. Mufassal icmal türü defter çeşidi sadece Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk dönemlerinde yapılan tahrirlerde görülmektedir¹⁹. Defterin 316. Sayfasında Podgoriçe Kazası'nın tahririne başlanmıştır. İskenderiye Sancağı'na bağlı bir kaza olarak kaydedilen Podgoriçe yine mirliya haslarındanır. 15 akçalık bir kaza olarak geçer. Defter, şehir nüfusunun karşılaştırılması için kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan başka bir tahrir defteri de Hicri 978, Miladi 1570 yılına ait olup TTD. 500 numara ile Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde kayıtlıdır. Defterin altıncı sayfasında İskenderiye Livâsı'nın kanunnamesi, yedinci sayfasında da "Târîf-i Bâc-ı Bazâr" kaydı bulunur. 265. sayfada Podgoriçe nahiyesinin fihristi yer alır ve nahije ile ilgili kayıtlar bu fihristten sonra başlar. Defterin alt kısımları tahrip olduğundan ilgili kısma tesadüf olan yazılar okunamamıştır.

1570 yılı sayımından 12 yıl sonra kaydedilmiş olan 1582 yılına ait mufassal tapu tahrir defteri de çalışmada kullanılmıştır. İskenderiye Sancağı'na ait mufassal tahrir defteridir. Hicri 7 Şaban 990 tarihlidir (7 Ağustos 1582). Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadîme Arşivinde bulunmaktadır. Sıra numarası 93, fon kodu TKGM. KK. TTD. 93'tür. Defterin eski numarası 416/59'dur. Tutuluş şekli, defterde herhangi bir tahribatın-eksikliğin bulunmamasından dolayı Podgoriçe ile ilgili en sağlıklı verilerin elde edildiği defterdir.

Osmanlı klâsik dönem demografik çalışmaların omurgası olan tahrir defterleri dışında, konu bütünlüğünü destekleyen, kazânın daha ziyâde sosyal durumu hakkında bilgi sunan mühimme defterleri de çalışmada kullanılmıştır. Şehrin fiziki unsurları, demografik ve idari yapısı, sosyal durumu ile ilgili tahrir defterlerinde ve mühimme defterlerinde yer alan bilgiler tasnif edilerek, sebep-sonuç ilişkisi bağlamında değerlendirilmiştir. Podgoriçe ve çevresi ile ilgili özellikle Türkçe literatürde çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu çalışma ile temel hedef; birinci el kaynaklar nezaretinde literatürde ihmal edilen Podgoriçe Kazâsı'nın XVI. yüzyıl tarihine katkı sağlamaktır.

¹⁹ Feridun Emecen, "Mufassaldan İcmale", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 16, S. 16, İstanbul 1996, s. 40-41.

Şehrin İdari ve Fiziki Yapısı

Podgoriçe Şehri, XV. Yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı idaresine girdi. 1479 yılında teşkil edilen İskenderiye (İşkodra) Sancağı'na dâhil edildi. 1530 yılında İskenderiye Sancağı'nda Podgoriçe dışında İskenderiye, Karadağ ve İpek Kazâsı olmak üzere 4 kaza, 5 nef, 10 kale ve 55 mezra mevcuttu. Sancakbeyi Ahmed Bey, İpek Kazâsı'nda oturmaktaydı²⁰.

İskenderiye Sancağı'na bağlı Podgoriçe, Kuçi, Plav ve Büber bölgelerinden oluşuyordu²¹. Podgoriçe Kalesi dışında, Jabyak ve Medun kaleleri bulunuyordu. 1530 yılında 15 akçalık bir kaza olarak "cihet-i kazâ, fî yevm" şeklinde kayıtlara geçen Podgoriçe, dönemin küçük kazalarından biriydi. Aynı dönemde İskenderiye Kazası 30, İpek Kazası 25, Karadağ Kazası 20 akçalık kaza idi. Bu gruplamalar kaza kadısının yevmiesine göre yapılmaktaydı. XVI. yüzyılın ikinci yarısında ise Podgoriçe, 50 akçalık bir kazâ statüsüne yükselmişti²².

XVI. Yüzyıl başlarında şehrin "nefs" olarak adlandırılan şehir yerleşimi miriliva haslarından idi. Şehir merkezinde Müslümanlar ve gayrimüslimler farklı kalem altında kaydedilse de mahalleleri yoktu. Şehrin nefsinde mahalle olmamasına rağmen Kırkkilise sancakbeyi haslarından olan Gruda adlı köyde dört mahalle bulunmaktaydı²³. Artan nüfusa paralel olarak yeni yerleşimlerin açılıp mahallelere ayrılmış olması muhtemeldir. Köy ahalisi sadece kendi köylerinde bulunan arazileri değil Yablaniçe, Kavrak ve Kulume mezralarını da tasarruf etmektedir²⁴. Yine Tuzi köyünde de üç adet mahalle mevcuttur. Köyün yakınlarında Midiye ve İşpatar mezrası bulunur. Cemi nehri yakınlarında bulunan zemin ise

²⁰ 367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rumili Defteri ile 94 ve 1078 Numaralı Avlonya Livâsı Tahrir Defterleri (926-1520/937-1530) III, Dizin, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2008, s. 2.

²¹ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rumili Defteri ile 94 ve 1078 Numaralı Avlonya Livâsı Tahrir Defterleri (926-1520/937-1530) III, Dizin, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2008, s. 2.

²² Levent Kuru, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Rumeli Kadılıkı" *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C.8, S. 2, Aralık 2019, s. 288.

²³ BOA. TTd. 500, s. 275-278 (H.978/M.1570); TKGM. KKA, TTd.93, vr. 98-100 (H.990/M.1582).

²⁴ BOA. TTd. 500, s. 278 (H.978/M.1570).

Grile köyüne bağlıdır²⁵. Mezraların tarım alanlarına açılmasıyla nüfus artmış ve yeni mahalleler oluşturulmuştur. Ya da diğer açıdan bakılacak olursa köy ahâlisinin nüfusunun artmasıyla civarındaki alanlar tarım alanları olarak kullanılmıştır.

XVI. yüzyılda Podgoriçe'ye bağlı köylerin, manastırların, mezraların, orman, iskele ve diğer vergi birimleri ve bu birimlerin hâsılları şu şekildedir:

Tablo 1. Podgoriçe'ye Bağlı Birimler ve Gelirleri

		1570 ²⁶	1582 ²⁷
	Birim	Hâsıl	Hâsıl
1	Mahsûl-i Beytü'l-Mâl ve gayruhû	10.000	10000
2	Mahsûl-i Lâzhâ	8000	8000
3	Manastır-ı Preçište	1000	1000
4	Manastır-ı İsveti Gorgi	1000	1000
5	Nefs-i Podgoriçe	20.000	20.000
6	Karye-i Grile	15.000	15.000
7	Niyâbet-i Nâhiye-i Podgoriçe	5000	5000
8	Karye-i Gruda	13000	13.000
9	Karye-i Goriçani	8000	8000
10	Karye-i Tuzi	10.000	10.000
11	Mezra-i Midiye	500	500
12	Mezra-i İşpatar	80	80
13	Zemin-i der nezd-i Cemi	40	40
14	Karye-i Pesteban	3000	3000
15	Mezra-i Mazarak	290	290
16	Karye-i Samariş	3300	3300
17	Karye-i Sirbeska	4000	4000
18	Karye-i Dayı Baba	7800	7000
19	Karye-i İvladine	7200	7200
20	Karye-i Rogam ?	1300	1650
21	Karye-i İvranine	3700	2100
22	Karye-i İzlatiçe ma Kunovik	1600	1800

²⁵ TKGM. KKA. TTd.93, vr. 101-102 (H.990/M.1582).

²⁶ BOA. TTd. 500, s. 265 (H.978/M.1570). 29 ve 30. Birimlerin gelirleri sayfanın tahrip olan kısmına tesadüf etmiştir.

²⁷ TKGM. KKA. TTd.93, vr. 93 (H.990/M.1582).

23	Karye-i Kumarik ma İstankovik	960	900
24	Mezra-i Buşat	500	1000
25	Mezra-i Burmat	500	2600
26	Mezra-i Dolana hâriç ez defter	100	100
27	Orman-ı Baltalık	200	200
28	Mezra-i İstovişe	375	375
29	Varoş-ı Kale-i Medun	-	1500
30	Manastır-ı İstarıçe Goriçe	-	300
31	Mahsûl-ı İskele-i der-âb-ı Moraça	-	600

Podgoriçe’de Loşad mezrası yakınlarında Baltalık adıyla maruf bir orman bulunmaktadır. Orman, mukataa usulüyle 200 akça ile Ali Paşa üzerindeyken daha sonra oğlu Mehmed’e, Mehmed’den sonra da eşi Ayşe’ye intikâl etmiştir²⁸. Moraça Nehri İskelesi ise Podgoriçe Kalesi yakınlarında bulunur. Bu iskeleden geçen her iki piyadeden bir akça alınmaktaydı²⁹. Rogam adlı köy, İpek Nahiyesi’ne giden yol üzerindeki derbende bulunmaktadır³⁰. Preçişte nâm-ı diğeri Mavraçinik ve İsveti Gorgi nâm-ı diğeri Buşka Gavriç şeklinde kaydedilen manastırların daha önceden farklı köylerde kendilerine bağlı tarla ve bağları bulunmaktaydı. Bu yerler, devlet tarafından miri toprak haline getirilmiş, tarla ve bağdan elde edilen gelirden öşür alınmaya başlanmıştır³¹.

İskenderiye Sancağı’na bağlı bir kaza/nâhiye olan Podgoriçe, kaleleri, nehirleri, köprüleri, orman, iskele, mezra ve manastırlardan oluşan

²⁸ BOA. TTd. 500, s. 291 (H.978/M.1570); TKGM. KKA.TTd.93, vr. 106 (H.990/M.1582).

²⁹ TKGM. KKA. TTd. 93, vr. 106 (H.990/M.1582).

³⁰ Rogam köyü reayası Buber, Bratonojik adlı asi nahiyelerden çıkmış, Moraça Nehri’ni geçmiş, Hersek vilayetine ve Buber ve Bratonojik nahiyelerinden geçüp İpek taraflarına giden derbend üzerine mütemekkin edip ziraat ve hırsate kâbil yerleri olmamağın avarız-ı divaniyeden ve tekâlif-i örfiyyeden muafiyet üzere sal-be-sâl bervech-i maktu 300 akça haraç ve her hane ellışer akça bedel-i öşür ve ispençe ve gayruhu bervech-i tadad etmek üzere defter-i atikte mukayyed olmağın müceddeden tahrirde tafahhus olundukta ziyadeye tahammülleri olup sair reaya gibi taşir olunmak enfa olmağın BOA. TTd. 500, s. 288 (H.978/M.1570); TKGM. KKA. TTd.93, vr. 104 (H.990/M.1582).

³¹ BOA. TTd. 500, s. 266 (H.978/M.1570); TKGM. KKA. TTd.93, vr. 94 (H.990/M.1582).

birimleri ile XVI. Yüzyılda birçok farklı yapıyı bünyesinde barındıran bir şehir görünümü sergilemektedir.

Şehrin Demografik Yapısı

İslam şehrinin en önemli özelliği, dinî ve etnik gruplara göre bölgelere, birimlere ayrılmasıydı³². İslâm ve Türk Şehri karakteristik özellikleri birbirinden farklıdır. İslam şehirlerinde ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü yerlerle yerleşim birimleri aynı değildi. Mahallelerde iktisadi faaliyetlere rastlanmaz, sadece halkın elzem ihtiyaçlarını gidermeye yönelik çarşılar bulunurdu. Osmanlılar, şehirlerini ifade ederken *medine-mahrûse-nefs* gibi tabirler kullanırdı³³. Osmanlı-Türk Mahalleleri, İslâm mahallerinde görülen kan bağına dayalı bir savunma birimi ya da bu anlamda bağımlı bir sosyal yapıdan oluşmuyordu. Bazı Bizans şehirlerinde mevcut kapılarla ayrılan bir mahalle düzeni ve azınlıklardan kesin olarak yalıtılmış bir şehir toplumu da söz konusu değildi. Osmanlı şehir ve mahalleleri, bahsedilen bu katı ayırımdan uzak, esnek ve işlevsel bir sosyal bütünlüğü vardı³⁴. En bilindik haliyle Osmanlı şehirlerinde merkezde cami-çarşı-hamam gibi halkın dinî ve günlük ihtiyaçlarına yönelik yapılar bulunur, Müslüman ve gayrimüslimler ayrı mahallelerde yaşardı. Şehirler, güvenlik amacıyla surlarla çevrilir, şehri muhafaza için ise bir kale inşa edilirdi. Şehir merkezlerinde tarımsal faaliyetler kısıtlıydı. Tarım, kırsal alanda bulunan reyanın temel geçim kaynağıydı.

Çalışmamıza konu olan Podgoriçe Şehri, elbette ne bir İslam ne de bir Türk şehriydi. Gayrimüslimler olağan hayatlarına devam ederken ülkeleri, XV. yüzyılda Sünni İslâm'ı benimseyen bir devlet tarafından fethedilmişti. Üstelik Podgoriçe Şehri'nin bulunduğu coğrafi konum da şehrin farklı özellikler taşımasına, farklı bir gelişim göstermesine sebep oldu. Moraça, Ribniça gibi nehirlerin bulunduğu, dağlık bir arazide Adriyatik kıyısında yer alan Podgoriçe Şehri, serhat şehirlerden biri idi. Tüm bu şartlar Podgoriçe'nin Osmanlılar tarafından Rumeli'de ele

³² Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlevleri ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Tarihi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, s. 75.

³³ Mehmet İnbaşı-Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp*, TTK. Yayınları, Ankara 2018, s. 47.

³⁴ Adalet Bayramoğlu Alada, *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, Sümer Kitabevi, İstanbul 2008, s. 136-137.

geçirdiği birçok şehirden farklı bir yapıda olmasına yol açtı. Çünkü Rumeli’de ele geçirilen şehirlerin merkezinde genellikle Müslüman nüfus, gayrimüslim nüfusa zaman içerisinde sayıca yaklaşır, Müslüman mahalleleri artardı. Bundan da öte Osmanlıların iskân politikasının ve bölge halkının meylinin de tesiriyle şehir merkezlerinde Müslüman nüfus miktarı, gayrimüslimlerden ziyadesiyle fazla olurdu. Fakat incelenen dönemde Podgoriçe’nin Osmanlı Rumelisi’nde yer alan tipik şehir özelliklerini taşımadığı tespit edilmiştir³⁵. Bu durumun sebeplerini farklı açılardan değerlendirmek mümkündür; Osmanlı Devleti bilinçli bir şekilde mi şehre müdahalede bulunmamıştı? Osmanlıların tüm gayretlerine rağmen şehir kendi karakteristik özelliklerini mi oluşturmuştu? Şehir, Osmanlı’ya karşı direnmiş, Devletin uygulamaları bölgede sonuç vermemiş miydi? Bu soruların daha da arttırılabileceğine şüphe yoktur. Fakat tek bir sebebe bağlı olarak Podgoriçe’nin durumunu izâh etmek de elbette yetersiz ve yanlış olacaktır. Bölgenin coğrafi konumu itibarıyla müdahaleye çok da açık olmadığı aşikârdır. Yine Osmanlı Devleti’nin serhat şehirlerde farklı bir politika güttüğü de bilinen bir gerçektir. Şehir halkının etnik yapısı da bu durumu etkilemiş olabilir. Şehirde daha ziyade Sırların bulunduğu görülür. Mufassal kayıtlarında yer alan vergi mükellefi nüfusun isminden anlaşılacağı gibi, bölgede Osmanlıların “Laz”³⁶ olarak adlandırdıkları Sırlar yaşamaktaydı. Sırların İslamiyet’e geçişi bölgedeki diğer milletlerden biri olan Arnavutlar kadar kolay olmadı. Bunun bir sebebi de 1557 yılında Osmanlı idaresinde tekrar açılan İpek Patrikhanesi³⁷ olabilir.

³⁵ İncelenen 1485-1582 yılları arasındaki tahrir defterlerinde şehir merkezinde bulunan gayrimüslim nüfus belirgin bir şekilde Müslüman nüfustan fazladır. Bu durum bir bölgenin ilk tahririnde olağan bir durum olsa da 1582 yılına kadar olan dönemde Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfusa en yaklaştığı 1582 yılında bile gayrimüslimler şehir merkezinde bulunan nüfusun yüzde 64’ünü oluşturmaktadır.

³⁶ İncelediğimiz tahrir defterlerinde *Mahsûl-i Lazhâ* ifadesine rastlanmıştır. *Lazhâ* olarak geçen kelime, laz kelimesinin çoğuludur; TKGM. KKA. TTD.93, vr. 94 (H.990/M.1582).Eski Osmanlı tarihlerinde Laz-Las olarak geçen ifade, Sırp Kralı Lazar’ın isminden gelmektedir. Sırp, Sırbistan, Sırp Kralı anlamlarında kullanılmıştır; Kemalpaşazade, *Selâtin-Nâme (1299-1490)*, Haz. Necdet Öztürk, TTK. Yayınları, Ankara 2001, s. 54.

³⁷ Patrikhane için bkz. Şenay Öztürk Yılmaz, “İpek Patrikhanesi’nin Kuruluşu ve Osmanlı Hâkimiyetindeki Durumu”, Tarih ve Gelecek Dergisi 5 (2019), ss. 393-407; Şenay Öztürk Yılmaz, “Din-Milliyet ve Siyaset Bağlamında Sırp Kilisesi’ne Genel Bir Bakış (1219-1766)”, *Proceedings of the 4th Congress of International Eastern European Studies (Ciees 2020) History of Orthodox Churches Ortodoks Kiliseleri Tarihi*, , ss. 151-167.

Diğer bir açıdan düşünöldüğünde de Osmanlı Devleti'nin Sırları daha kolay bir şekilde kontrol almak için patrikhaneyi tekrar açmış olabileceği sonucuna varılabilir. Kurulma sebebinden bağımsız olarak düşünöldüğünde patrikhane aracılığıyla Ortodoks Sırlar, kendi din ve milliyetlerini koruyabiliyor ve dinî bir kurum vasıtasıyla bir arada bulunabiliyorlardı. Podgoriçe ile aynı sancağa bağılı İpek Kazası'nın aynı dönemdeki nüfus hareketlerine bakıldığında Podgoriçe ile tam tersi bir gelişim gösterdiği görülür. İpek'te aynı dönemde Müslüman nüfus sürekli artmış, gayrimüslim nüfus azalmıştı³⁸. Podgoriçe şehir merkezinde dikkat çeken diğer bir husus da Müslüman ve gayrimüslim mahallelerinin bulunmamasıdır. Müslümanlar "cemaat-i müslümânân", gayrimüslimler de "Gebrân" olarak kaydedilmiştir. Sonuç olarak Podgoriçe'de Sırların yaşaması, şehrin bir serhat şehri olması, Müslüman nüfusun sayıca gayrimüslim nüfustan oldukça az olmasına sebep olmuştur. Bir asır boyunca da şehir merkezindeki Müslüman nüfus, gayrimüslim nüfusun oldukça altında kalmıştır.

1485-1582 Yıllarında Podgoriçe nefste bulunan Müslüman ve gayrimüslim hane sayıları şöyledir³⁹

Grafik 1. Podgoriçe Şehri'nin 1485-1582 Yıllarındaki Müslüman ve Gayrimüslim Hâne Sayıları

³⁸ İpek Kazası'ndaki nüfus hareketleri için bkz. Şenay Öztürk Yılmaz, "İpek Şehri'nde Nüfus ve Yerleşim (1485-1582)", *History Studies*, Doç. Dr. İlknur Mangır Karagöz Armağanı, 12/2, Nisan 2020, ss. 679-702.

³⁹ BOA. Ttd. 17, s. 106 (H. 890/M.1485); BOA. Ttd. 367, s. 316 (H. 937/M.1530); BOA. Ttd. 500, s. 268-271 (H.978/M.1570); TKGM. KKA. Ttd.93, vr. 95-96 (H.990/M.1582).

Şehrin fethinden sonraki ilk sayımı olan 1485 yılı verilerine göre Podgoriçe Şehri, 40 gayrimüslim haneden oluşuyor ve şehirde hiç Müslüman bulunmuyordu. Aslında ilk sayım için bu durum olağan olarak kabul edilebilirdi. Çünkü şehir Osmanlılar tarafından yakın zamanda fethedilmiş ve henüz Müslüman nüfus artma imkânı bulamamış olabilirdi. Gayrimüslimlerin yaşadığı şehirlerin Osmanlı hâkimiyetine girdikten hemen sonraki sayımlarında Müslüman nüfusun gayrimüslimlerden az olması olağan bir durumdu. Fakat burada dikkati çeken husus; şehirde Müslüman nüfusun hiç olmamasıydı. Bu sayımdan 45 yıl sonra 1530 yılında Müslümanların nüfusu 21, 1570 yılında yani 40 yıl sonra da 60 olmuştur. Müslüman nüfusun artışı yüzde 185 olup, en fazla artış da Müslüman nüfus açısından bu dönemde yaşanmıştır. Burada dikkat çeken husus gayrimüslimlerin de aynı dönemde yani 1570 yılında nüfuslarını 60 haneden 208 haneye olmak üzere yüzde 246 oranında arttırmalarıdır. 1570 yılında Podgoriçe’de ciddi anlamda bir nüfus artışı olduğu görülür. Bu durumun sebebini o dönemde yaşanan celali isyanlarından dolayı köylerin boşalıp, ahalinin güvenlik amacıyla şehirlere göç etmesi ile açıklamak mümkün olabilir. 1582 yılında ise şehir merkezinde görülen nüfus hareketlerinde bir değişim söz konusudur. İlk defa Müslümanların nüfusu artarken, gayrimüslimlerin nüfusu azalmıştır. Müslümanların nüfusu, 1570 yılından 1582 yılına 60 haneden 94 haneye olmak üzere yüzde 56 artmıştır. Bu 94 haneye kayıtlı vergi yükümlüsü nüfusun baba adları Abdullah olanların sayısı 38’dir. Gayrimüslimlerin yavaş da olsa İslâm dinine geçtiği anlaşılmaktadır. Gayrimüslim nüfus ise aynı dönemde 208 haneden 167 haneye olmak

üzere yüzde 19 oranında azalmıştır. 1582 yılı verilerine göre Müslümanların nüfusu artmış, gayrimüslimlerin nüfusu azalmış ise de şehir merkezindeki toplam nüfusun yüzde 64'ünü gayrimüslimler oluşturmaktadır.

Hane sayıları dışında bekâr demek olan “mücerred” sayılarına baktığımızda incelediğimiz dönem içerisinde Müslüman mücerred kaydının bulunmadığı görülür. Gayrimüslim mücerredlerin sayısı ise 1530 yılında 10, 1570 yılında 51, 1582 yılında da 27'dir⁴⁰.

1570 yılında Nefs-i Podgoriçe'de gayrimüslimlerden sonra “Eflâkan” olarak kaydedilen Eflak haneleri belirtilmiştir. Podgoriçe'de üç Eflak hanesi bulunmakta, bu hanelerin her biri yüzer akça *resm-i eflâkiye* ödemekteydi⁴¹.

Podgoriçe'nin şehir nüfusu buraya kadar sadece defterlerde yer aldığı haliyle verilmiştir. Bu sayılara dayanarak tahminî nüfusun belirlenmesi içinse bazı yöntemleri takip etmek icap eder. Tahrir defterleri, XV-XVI. yüzyıl Osmanlı nüfusunu tespit etmeye çalışan araştırmacıların müracaat ettiği ilk kaynaklardır. Bu defterlerde yer alan bilgilerle kesin bir nüfus verisi sunmak ise mümkün değildir. Bunun ana sebebi; defterlere sadece vergi mükellefi nüfusun kaydedilmesi idi. Vergi mükellefi nüfus, statülerine göre hane-mücerred-bennak-bive gibi terimlerle defterlerde yer almaktaydı⁴². Hane, temel vergi birimiydi ve bir aileyi temsil ediyordu. Ayrı yaşayan bekâr erkek mücerred, mücerredler evlendiğinde ise bennak olarak kayıtlara geçirdi⁴³. Bive ise evli olan dul kadınları ifade etmek için kullanılırdı⁴⁴. XVI. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren çiftliklerin ortaya çıkmasıyla, çiftlik büyüklüğündeki yerleri tasarruf eden vergi yükümlüsü nüfus ise “çift” olarak kaydedilmeye başlandı⁴⁵. Bunları zengin aileler olarak tabir etmek yanlış olmayacaktır. XV. ve XVI. yüzyıllarda tahrir defterleri dışında Osmanlı

⁴⁰ BOA. TTd. 367, s. 316 (H. 937/M.1530); BOA. TTd. 500, s. 271 (H.978/M.1570); TKGM. KKA. TTd.93, vr. 96 (H.990/M.1582).

⁴¹ BOA. TTd. 500, s. 271 (H.978/M.1570).

⁴² Zeki Arıkan, “Tahrir Defterlerinde Geçen Deyimler”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C. 16, S.16, İstanbul 1996, s. 6.

⁴³ Emecen, “Bennak”, *DİA.*, C. 5, İstanbul 1992, s. 459.

⁴⁴ Halil İnalçık, *Hicri 835Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, TTK. Yayınları, 1987, s. 33.

⁴⁵ Emecen, “Çift Resmi”, *DİA.*, C. 8, İstanbul 1993, s. 309.

şehirlerinde yaşayan tahminî nüfusun saptanabilmesine olanak sunan daha iyi bir kaynak bulunamayışı, araştırmacıları bu defterleri kullanmaya yönlendirmiştir. Tahrir defterlerine dayalı pek çok şehir-kaza-sancak ile ilgili çalışma yapılmıştır⁴⁶. Çeşitli yöntemlerle defterlerden en sağlıklı sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Tahrir defterlerinde “hane” olarak kaydedilen üniteyi kaç kişinin oluşturduğu, hanenin kaç sayı ile çarpılırsa en doğru nüfus verisinin bulunacağı meselesi temel problem olmuş, araştırmacılar bu sayı ile ilgili farklı görüşler ileri sürmüştür. Tahrir defterlerinin kullanılmasında bir öncü olan Ömer Lütfi Barkan⁴⁷, bu sayıyı 5 olarak tespit etmiştir. Halil İnalçık, Bursa için 9, Bernard Lewis 5-8, Faruk Sümer ise 7 sayısını kullanmıştır⁴⁸. Hanenin çarpılacağı sayının dönem ve bölgeye göre değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Podgoriçe şehrinin tahminî nüfusunu tespit etmeye çalışırken haneler 5 sayısı ile çarpılmış, bennak-mücerred ve bive gibi verilerin sayıları da bulunan sonuca ilave edilmiştir. Bu yöntem kullanılarak elde edilen Podgoriçe Şehri tahmini nüfusu şu şekildedir:

Tablo 2. Podgoriçe Şehri'nin Tahmini Nüfusu

Yıl	Müslümanlar		Gayri Müslimler		
	Hane	Tahminî Nüfus	Hane	Mücerred	Tahmini Nüfus
1485	-	-	40	-	200
1530	21	105	143	10	725
1570	60	300	208	51	1091
1582	94	470	167	27	862

⁴⁶Tahrir defterlerinin kullanılmasına yönelik bkz. Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 22, Ankara 1991, ss. 429-439. Tahrir Defterlerine dayalı çalışmalarla ilgili bkz. Erhan Afyoncu, “Türkiye’de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, S. 1, 2003, ss. 267-286; Yunus Koç, “Osmanlı’da Kent İskânı ve Demografisi (XV.-XVI. Yüzyıllar)”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.3 S. 6, 2005, ss. 161-200.

⁴⁷Tahrir sistemi ve tahrir defterleri ile ilgili olarak bkz. Ömer Lütfi Barkan, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, Yayına Hazırlayanlar Ömer Lütfü Barkan-Enver Meriçli, TTK., Ankara 1988, s.1-121.

⁴⁸Nejat Göyünç, “Hane Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 32, İstanbul 1979, s. 332-333.

Verilere göre Podgoriçe nefste 1485 yılında 200, 1530 yılında 830, 1570 yılında 1391, 1582 yılında ise 1332 kişi yaşamaktaydı. Gayrimüslimler, şehir merkezinde 1485 yılında nüfusun tamamını, 1530 yılında yüzde 87'sini, 1570 yılında yüzde 78'ini, 1582 yılında ise yüzde 64'ünü oluşturuyordu. Yıllar içerisinde gayrimüslimlerin şehir merkezindeki oranları azalmışsa da diğer Rumeli kaza merkezlerine göre bu değer oldukça yüksektir.

Kırsal Kesimin Demografik Yapısı

Podgoriçe nefste Müslümanların ve gayrimüslimlerin mahalleleri bulunmamasına rağmen Gruda köyünde dört, Tuzi köyünde de üç mahalle mevcuttu. Bu mahallelerde Müslümanlar da yaşamaktaydı. Özellikle 1582 yılında çift ve mücerred-i müslim, bennak olarak kaydedilenlerin arttığı görülür⁴⁹. Podgoriçe'de bulunan Mazarak mezrasında *haymanegân* olarak kayıtlara geçen konargöçerler vardı. Dört hane olan haymaneganlar-konargöçerler, on yıldan fazla süredir mezrada bulduklarından sipahiye 24 akça "resm-i duhan" ödemekteydi⁵⁰.

Tablo 3. 1570 Yılında Podgoriçe Köylerindeki Nüfus Verileri

1570 ⁵¹				
Karye	Hane	Mücer red	Çift	Tahmini Nüfus
Grile	190	116	2	1076
Mahalle-i Babsol tâbi-i Gruda	51	31	-	286
Mahalle-i Brakzo tâbi-i Gruda	42	24	2	244
Mahalle-i Lišovik tâbi-i Gruda	36	12	-	192
Mahalle-i Büke tâbi-i Gruda	49	20	-	265
Goriçani	92	48	1	513
Mahalle-i İstake tâbi-i Tuzi	31	16	4	191
Mahalle-i İplik tâbi-i Tuzi	?	?	?	?
Mahalle-i Rogam tâbi-i Tuzi	34	16	3	201
Karye-i Pesteban	32	24	2	194

⁴⁹BOA. TTd. 500, s. 275-278 (H.978/M.1570); TKGM. KKA, TTd.93, vr. 98-101 (H.990/M.1582).

⁵⁰ TKGM. KKA. TTd.93, vr. 102 (H.990/M.1582).

⁵¹ BOA. TTd. 500, s. 265- 293 (H.978/M.1570).

Karye-i Samariş	22	10	2	130
Karye-i Sirbeska	42+?	24	-	234 +?
Karye-i Dayı Baba	76	41	2	431
Karye-i İvladine	37	9	2	204
Karye-i Rogam	26	4	-	155
Karye-i İvrantine	16	4	2	94
Karye-i İzlatiçe ma Kunovik	?	?	?	0
Karye-i Kumarik ma İstankovik	12	9	-	69
	788	408	2	447 9

Tablo 4. 1582 Yılında Podgoriçe Köylerindeki Nüfus Verileri

1582 ⁵²						
Karye	Hane ma başına	Müc.	Ç ift	Müc. (müslim)	Be nnak	Tah mini Nüfus
Grile	170	80	3	1	1	945
Mahalle-i Babsol tâbi-i Gruda	45	13	-	-	-	238
Mahalle-i Brakzo tâbi-i Gruda	26	9	1	-	-	144
Mahalle-i Lişovik tâbi-i Gruda	26	4	-	-	1	134
Mahalle-i Büke tâbi-i Gruda	32	7	3	-	-	182
Goriçani	51	17	1	-	-	277
Mahalle-i İstake tâbi-i Tuzi	28	7	3	-	-	162
Mahalle-i İplik tâbi-i Tuzi	83	13	4	1	-	449
Mahalle-i Rogam tâbi-i Tuzi	28	9	9	5	1	200
Karye-i Pesteban	36	4	4	-	-	204
Karye-i Samariş	26	6	6	-	-	161
Karye-i Sirbeska	39	14	-	1	-	209
Karye-i Dayı Baba	89	13	-	-	-	458
Karye-i İvladine	33	6	6	3	-	204

⁵² TKGM. KKA. TTd.93, vr. 97-107 (H.990/M.1582).

Karye-i Rogam	27	3	-	-	-	150
Karye-i İvrantine	19	4	4	2	2	123
Karye-i İzlatiçe ma Kunovik	18	12	-	-	-	102
Karye-i Kumarik ma İstankovik	12	3	2	-	-	73
	788	224	4	13	5	441
			6			5

1570 ve 1582 yılları verilerine göre Podgoriçe'de 13 köy bulunuyordu. Bu köylerden Rogam köyü derbend köyüydü. 1570 yılına ait defterin alt kısımlarının okunamaması verilerin karşılaştırılmasını zorlaştırmıştır. Okunamayan nüfus verileri tabloda soru işareti ile gösterilmiştir. Bazı köylerin bahsedilen sebepten dolayı nüfusları toplamaya dâhil edilemese de 1570 ve 1582 yıllarına ait köylerdeki gayrimüslimlerin sayısı eşit çıkmıştır. Bu durum da 1582 yılında kırsal alanda gayrimüslimlerin sayılarının azaldığı anlamına gelir. Hem 1570 hem de 1582 yılındaki kayıtlarının sağlıklı bir şekilde elde edilen köylere bakıldığında da birçok köyde gayrimüslim hane sayılarında azalma, Müslümanların sayılarında ise bir artış olduğu görülmüştür. 1570 yılında bennaklar mevcut değilken, 1582 yılında Podgoriçe köylerinde beş bennak bulunmaktadır. Podgoriçe'nin en kalabalık köyü Grile'dir. En az yerleşimin bulunduğu köyler ise birlikte kaydedilmiş olan Kumarik ve İstankovik köyleridir. 1570 verileri eksik olduğu için kır nüfusu için en sağlıklı verileri 1582 yılına ait tahrir defterinden elde edilmiştir. 1582 yılında Podgoriçeye bağlı köylerde toplam 4415 kişi yaşamaktadır.

Askerî Sınıfın (Müselleme/Muâf) Demografik Yapısı

Osmanlı Devleti'nde askerî sınıf olarak adlandırılan grup, devlet hizmetlileri yani bugünkü kavram ile devlet memurlarıdır⁵³. Devlet memuru olan grup, bu görevleri karşılığında bazı vergilerden muaf tutulmuşlardır. Podgoriçe Kazâsı'nda da vergi muafiyeti olan bu ayrıcalıklı sınıfları görmek mümkündür. Podgoriçe Kalesi halkı, kalenin meremmetçileri yani tamircileridir. Bu hizmetleri karşılığında *Avârız-ı Divâniye ve Tekâlif-i Örfiyye* vergilerinden muaf tutulmuşlardır. Şehir yakınlarında bulunan Ribnica Nehri üzerindeki eski köprülerin tamir ve

⁵³ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimaî Tarihi*, YKY, İstanbul 2010, s. 447.

ihyasından sorumlulardır⁵⁴. Kalede “haddadân” olarak kaydedilen beş hane de demirci bulunur. Bu haddadlar, haddadlık hizmeti karşılığında haraçtan ve ispenceden muaftır⁵⁵. Yine muaf tutulan bir diğer grup “müsellemler” şehir dışı yerleşiminde bulunmaktadır. “*Cemaât-i Müsellemân Nefs-i Varoş-ı Podgoriçe*” olarak belirtilmişlerdir. Sekiz haneden oluşan bu müsellemler grubunun görevi; haraç ve âdet- ağnâm vergisini toplamak ya da diğer devlet işleri için bölgeye gelen görevlilere hizmet etmek, yardımda bulunmaktır. Podgoriçe civarında bulunan Klemente, Kuçi, Buberler, Bratonojik ve Belopavlik dağlarında bulunan asilerin gerektiğinde kontrol altına almakla da yükümlüdürler. Aslında devlet işlerinin bu bölgede yürütülmesinin, bahsi geçen vergilerin bölge halkı nedeniyle biraz riski bir durum olduğu anlaşılır. Devlet işlerinin sorunsuz yürütülebilmesi adına görüldüğü üzere müsellemler görevlendirilmiş, bu müsellemler hizmetleri karşılığında da muaf olarak kaydedilmişlerdir. Müsellemler ayrıca Podgoriçe Kalesi’ne her yıl birer hıml darı teslim etmek ile mükelleftir. Üstelik 1570 yılında sekiz kişiden oluşan müsellemlerin sayısı 1582 yılında 18 nefere çıkmıştır. Vergi toplama gibi işlerde devlet memurlarına yardımcı olan bu müsellemlerin sayısının artması, bölgedeki güvenlik zafiyetinin artmasıyla ilişkilendirilebilir⁵⁶. Kırsal kesimde müsellemlerin yer aldığı köylerden

⁵⁴ Kale-i Podgoriçe reâyâsı amme-i avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyyeden muâfiyet üzere kale-i mezbûr meremmetçileri oldukları defter-i atıkde mestûr ve mukayyed olub ve nefsi-i Podgoriçe kurbunda câri olan Ribnica nâm nehir üzere kadimden olan köprüler harâb olub tamire ihtiyacı olmağın varoş-ı Podgoriçe’nin müsellemlânları mezkûr köprülerin min bad tamir ve ihyâsı ve keferesi kale-i mezbûrenin ihtiyâcı oldukca meremmâtı hizmetini kabul ve iltizâm ettikleri sebebden üslûb-ı sâbık üzere madam ki hizmet-i mezbûreyi bi’t-tamam edâ edeler kemakân avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyyeden muâf olmak üzere defter-i cedîde kayd olundu. BOA., TTd. 500, s. 271 (H.978/M.1570); TKGM. KKA. TTd.93, vr. 96 (H.990/M.1582).

⁵⁵ Mezkûrlar kale-i mezbûre (Podgoriçe) haddadlığı hizmetin ederler ellerinde ahkâm-ı şerîfe mücebince harâçdan ve ispenceden muâf ve müsellemler olalar deyü defter-i atıkde mestûr olmağın ber müceb-i emr-i şerîf ve defter-i atık ve defter-i cedîde kemakân muâf ve müsellemler kayd olundu deyü defter-i atıkde mukayyed olmağın defter-i cedîde dahi kayd olundu. BOA. TTd. 500, s. 271 (H.978/M.1570); TKGM. KKA. TTd.93, vr. 96 (H.990/M.1582).

⁵⁶ Cemaât-i müsellemlân nefsi-i varoş-ı Podgoriçe, Mezkûr müsellemler harâç ve âdet-i ağnâm cemine varan kullara ve sâir masâlih-i padişâhiye mübâşeret edenlere hizmet ve muâvenet edüb ve kale-i Podgoriçe etrafında Klemente ve Kuçi ve Buberler ve Bratonojik ve Belopavlik nâm dağların dâileri kâhî tuğyân ettiklerinde emr-i şerîfimle ümerâ haklarından geldikçe içlerine varub lâzım olan hidemât-ı mîrî görüb ve istimâletle

biri de Gruda köyü idi. Podgoriçe'de bulunan Cemi Nehri köprüsünün meremmetçileriydi. Köyde dört müselleme kayıtlıydı. Müsellemlerin isimleri Hasan bin Abdullah, Mehmed bin Hasan, Mustafa bin Hasan ve Lola veled-i Andarol Vukşan'dı. Görüldüğü üzere meremmetçiler üç müslüman ve bir gayrimüslimden oluşuyordu. Bu kayıt, Müslüman ve gayrimüslimlerin birlikte meremmetçi olabildiğini göstermesi açısından önemlidir. Müsellemler vazifeleri mukâbilinde belirli bir miktar cizye ödeyip örfi vergilerden muaf tutulmuşlardı. Müsellemlerin sayısı, 1582 yılında beşe çıkmıştır⁵⁷.

Podgoriçe'den Hersek'e ve Buber-Bratonojik nahiyelerine giden derbentte bulunan Moraça Nehri üzerindeki köprünün zaman zaman taşıdığı, bu yüzden yakınında bulunan köy halkının vergilerini ödemek için Podgoriçe'ye gelmekte güçlük çektiği görülmektedir. Osmanlı Devleti bu durum üzerine hem köprünün tamiratına hem de yakınlarında bulunan köyler olan İzlatiçe ve Kunovik reayasının vergi işine çözüm bulmaya çalışmıştır. Bahsi geçen köy ahalisi, Moraça üzerinde bulunan köprünün tamir işleri için görevlendirilmiş ve vergilerden muaf tutulmuşlardır. Altı nefer, köprücü olarak tayin edilmiştir⁵⁸. Gostil ve Goriçani adlı köy ahalisi

knezlerin getürüb yine ilcân eylemeyi istikâmet üzere her biri hizmet eylemeğin hukuk-ı âdiyelerinden muâf üzere merhum Firuz Bey zamanından beri ümerâ-i sâlifinin her birinden ellerinde memhûr mektubları fehvasınca defter-i cedîde kemâkân muâfiyet üzere müselleme kayd olundular ve her biri himl darı teslim ederler. BOA. Ttd. 500, s. 272 (H.978/M.1570); TKGM. KKA. Ttd.93, vr. 96-97 (H.990/M.1582).

⁵⁷ Mezkûr müsellemler Nâhiye-i Podgoriçe'de Cemi nâm nehrin köprüsüne meremmetçiler nasb olunub hukuk-ı şerîyye ve rûsum-ı örfiyyeden muâf ve müselleme olmak üzere ellerinde hükm-i hümâyunları vardır deyü defter-i atikde mukayyed ve mestûr bulunub müceddeden tahrîrde mukayyed olunan cizyelerinden madâsına taklîf olunmayub ve bi'l-cümle avâriz-ı divâniye ve tekâlîf-i örfiyyeden muâf ve müselleme olmak üzere ellerinde hükm-i hümâyunları olmağın vech-i meşrûh üzere defter-i cedîde kayd olundu. BOA. Ttd. 500, s. 278 (H.978/M.1570); TKGM. KKA. Ttd.93, vr. 100 (H.990/M.1582).

⁵⁸ Podgoriçe'den Hersek Vilayetine ve Buber ve Bratonojik nahiyelerine giden derbentde cari olan Moraça nâm nehir üzere kadîmi köprü olup nehr-i mezbur ekser zamanda tuğyan üzere olup bazı yerlerin bozup maverâsında olan nevâhi reâyâsi cizyelerin ve sair hukûk-ı lâzîmeleri edâsiyçün Podgoriçe'ye gelmeye kâbil olmamağın muâfiyetli İzlatiçe ve Kunovik nam karyeler cisr-i mezburun tamir ve termimi hizmetiyçün defter-i atikde mukayyed olup lakin nehr-i mezbur ekser tuğyan üzere olmağla köprü-i bilkülliye bozup mezkûr İzlatiçe ve Kunovik nâm karyelere muâvenet muzâheret lâzım ve mühimdir deyü ayân-ı vilâyet haber vermeğın gayrû'l-enâm karye evvel mahalli karîb olup avarız-ı divaniye ve tekâlîf-i örfiyyeden ve yeniçeri oğlanı

de köprünün bakım ve tamir işlerinden sorumludur. Nehir taşkınları sonucunda bozulan yerler yapılamadığı için zaman içerisinde köprü harap olmuş, vilayet halkı ve yakınlarında bulunan köylerin reayası cizye gibi bazı vergileri ödemekte zorluk çekmiştir. Bu yüzden bahsi geçen köylerin ahalisine de kolaylık sağlanmıştı. Gostil ve Goriçani karye halkı bu bağlamda muaf tutulmuştur. Ayrıca İvrantine köyü halkına avarızdan, divani ve örfi vergilerden ve yeniçeri vermekten muafiyet verildi. Bu muafiyetleri köprüye meremmetçi olmaları karşılığında verilmiştir⁵⁹.

Cemi Nehri üzerinde bulunan köprünün tamir işleri için de Gavro Nikola adlı zimmi mutemed olarak görevlendirilmiştir⁶⁰. Dayı Baba, Tuzi ve İvladine adlı köy halkı Moraça Nehri üzerinde bulunan köprünün tamir işleriyle uğraştığı için bazı vergilerden muaf tutulmuşlardır⁶¹. İzlatiçe ma Kunovik olarak kaydedilen köyde de Niko adlı zimmi Moraça Nehri üzerindeki köprünün mutemedidir ve müsellemler olarak

vermekten muaf olmak üzere cısr-i mezbûrun min bad tamir ve termîmine muavenet etmeği mültezem oldukları sebebden mademki muâvenet edip kemâyenbağî cısr-i mezbûru reayet ve meremmet edeler vech-i meşruh üzere avâırız-ı divâniyeden ve tekâlif-i örfiyyeden ve yeniçeri oğlanı almaktan ve âdet-i ağnâmdan muâf olmak için ellerinde olan hük-m-i şerifimle mücebince defter-i cedîde kayd olundu. Cemâat-i mutemedân-ı köprücüyân-ı nehr-i Moraça: 6 nefer Mezkûrun zımmiler nehr-i Moraça köprüsüne mutemedler olup cısr-i mezbûrun tamir ve termim ihtiyacı oldukça mutemetlik hizmetini edip hizmetleri mukabelesinde adet-i ağnamdan ve yeniçeri oğlanını vermekten ve bilcümle avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyyeden muaflardır ellerinde hük-m-i hümayunları dahi vardır. Hukuk-ı serbesiyeleri icra edip avâırız-ı divâniyeden muaf. BOA. Ttd. 500, s. 290 (H.978/M.1570); TKGM. KKA. Ttd.93, vr. 98 (H.990/M.1582).

⁵⁹ TKGM. KKA. Ttd.93, vr. 105-106 (H.990/M.1582).

⁶⁰ Mezkûr Nehr-i Cemi üzere vâki olan köprünün tamir ve meremmatına mutemed olup lazım oldukça kifayet kadar demir ve keser verip hizmeti mukabelesinde cizyesin edâ ettikten sonra öşürden ve ispençeden ve adet-i ağnamdan ve avarız-ı divaniyeden ve acemi oğlanı vermekten muâf olmak üzere Jabyak nâhiyesinde Avasil nam karye tahtında defter-i atikte mukayyed olmağın defter-i cedide bu mahale dahi kayd olundu. TKGM. KKA. Ttd.93, vr. 103 (H.990/M.1582).

⁶¹ Karye-i mezbûre ve Tuzi ve İvladine nâm karyeler avâırız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyyeden ve yeniçeri oğlanı alınmaktan muâfiyet üzere Jabyak tahtında câri olan Moraça nâm nehir üzere vâki olan köprünün kadimden meremmetçileri oldukları selâtin-i mâziyeden ellerinde ahkâm-ı şerifleri ve mukaddemâ vilâyet kâtiblerinden vech-i meşrûh üzere ellerinde tezkereleri olmağın üslûb-ı sâbık üzere madam ki cısr-i mezbûrun meremmetçileri olub hıfz ve hırâset edüb avâırız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyyeden ve yeniçeri oğlanı alınmaktan muâf ve müsellemler olarak üzere defter-i cedide kayd olundu. TKGM. KKA. Ttd.93, vr. 104 (H.990/M.1582).

kaydedilmiştir⁶². Yine Cemi Nehri üzerindeki köprünün mutemedliğine Mehmed Abdi isimli bir kişi atanmıştır⁶³.

Podgoriçe'ye bağlı Medun Kalesi varoшта yani şehrin dışındaydı. Medun köyü ahali, Medun kalesinin tamirat ve bakım işleriyle ilgilenmekteydi. Medun Köyü, asi nahiye olarak belirtilen nahiyelerden Kuçi nahiyesinin içinde bulunmaktaydı. Bu sebepten köy ahali sıkıntı yaşamış ve ahali çeşitli yerlere dağılmıştı. Daha sonraları köye Müslüman ve gayri müslim birkaç nefer göçebe-haymane gelmiş, bu göçebeler örfi vergilerden muaf olup öşürlerini vermekteydi. Yine göçebelerden sekizer akça vergi alınmıştır. Bu göçebe grup sayesinde hem asi bir nahiye olan Kuçi'de bulunan Medun karyesi şenlendirilmiş oluyor, hem de İpek tarafına giden derbendin güvenliği sağlanıyordu. Yine bu ahali sayesinde Medun kalesinin meremmeti yani tamirâtı işi de görülmüş oluyordu. Kale tamirâtı işi için beş nefer, derbend güvenliğinin sağlanması için de altı nefer müsellemler olarak kaydedilmiştir⁶⁴.

Podgoriçe ve ona bağlı birimlerde müsellemler olarak bir ya da birkaç kişi atandığı gibi bazen de bir köyün tamamı meremmetçi olarak görevlendirilebilirdi. Genel olarak Moraça ve Cemi nehirleri üzerindeki köprünün bakım ve tamirâtı işi ile köy ahâlisi vazifelenmiştir. Podgoriçe'de vergilerden muaf tutulanlar derbendçi, köprücü, haddad, mutemed ve müsellemlerdir.

Şehrin Sosyal Asayişsizlik ve Güvenlik Sorunu

Podgoriçe Şehri'nin bir serhat şehri olması, önemli ticaret yolları üzerinde bulunması, şehirde yaşayan halkın millî-dinî yapısı gibi sebepler şehrin sosyo-kültürel yapısını etkilemişti. Tahrir defterlerindeki veriler daha ziyade demografik ve ekonomik hayatla ilgilidir. Fakat

⁶² TKGM. KKA. TTd.93, vr. 105 (H.990/M.1582).

⁶³ Köprü mutemedliği Cemi nehrinde lazlar mukataası taşirinden almak üzere yevmi sekiz akça vazife ile bervech-i iştirak cisir mutemedleri olan Mahmud ve İbrahim nam kimesneler fevt olup yerleri boş kaldığından cisir mutemedliğine Mehmed Abdi atanmıştır. Podgoriçe Naibi Mustafa. BOA.İE.EV. 23-2792, 26. Cemaziyel-ahir sene 1103 (15 Mart 1692). Köprü mutemedliği Cemi nehrinde lazlar mukataası taşirinden almak üzere yevmi sekiz akça vazife ile bervech-i iştirak cisir mutemedleri olan Mahmud ve İbrahim nam kimesneler fevt olup yerleri boş kaldığından cisir mutemedliğine Mehmed Abdi atanmıştır. Podgoriçe Naibi Mustafa.

⁶⁴ BOA. TTd. 500, s. 292 (H.978/M.1570); TKGM. KKA. TTd.93, vr. 106 (H.990/M.1582).

Podgoriçe şehrinde tahrir defterlerine yansıyan bazı verilerden dahi şehir halkının bir kargaşa halinde olduğunu göstermektedir. Bazı köyler asi olarak kaydedilmiş, bazı köy ahalilerinin güvenlik sorunu olan yerlerden kaçmıştır. Sosyal yapı hakkında en çok bilgi edinilen kaynaklar mühimme kayıtları olmuştur. Şehir ve çevresinde yaşanan hadiseler, mühimme defterlerine yansımıştır. Bu kayıtların sunduğu bilgiler ışığı ve çerçevesinde Podgoriçe'nin XVI. Yüzyıl'da sosyal yapısı ile ilgili çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır.

XVI. yüzyılda Podgoriçe ve çevresinde gerek şehre bağlı yerleşim birimlerindeki ahalinin kendi içinde, gerekse bölgedeki Osmanlı idarecilerine karşı bazı sorunlar yaşandığı tespit edilmiştir. Üst üste yazılan uyarı ve şikâyetler bölgedeki asayiş ve düzenin bozulduğunun göstergesi olabilir. Osmanlı Devleti'nin bölgede uygulamaya çalıştığı sistemde bazı aksaklıklar yaşanmıştır. Özellikle Podgoriçe ve Medun Kalesi ile ilgili kayıtlar fazladır. Bu kayıtlara örnek vermek gerekirse; XVI. yüzyıl ortalarında Medun Kalesi dizdarı Behram'ın öldüğü belirtilmiş yerine başka bir dizdar atanmışsa da durumun gerçeği yansıtmadığı, öldü diye bahsi geçen Dizdar Behram'ın hayatta olduğu anlaşılmıştır⁶⁵. Bilgi yanlışlığına sebebiyet veren durum, muhakkak ki bölgedeki devlet işlerinin görevliler tarafından layıkıyla yapılmaması/yapılamamasından kaynaklanmıştır. Yine Podgoriçe Kalesi sâkinlerinden olan Ali Efendi, suçlu bulunup ailesi ile birlikte sürgüne gönderilmişse de durum tahkik edildiğinde Ali'nin masum olduğu hatta verilen sürgün emrinin de sahte olduğu ve boşu boşuna sürgüne gönderildiği ortaya çıkmıştır⁶⁶. Sürgün gibi ciddi bir cezanın yanlışlıkla verilmiş olması, görev ihmâlinin, devlet işlerine fesat karıştırıldığının bir göstergesidir.

Podgoriçe Kalesi görevlileri merkezden gelen devlet memurlarını işbirliğine zorlamıştır. Kale görevlileri, hem devlet işlerini aksatmış hem de eşkıyaları destekleyecek hareketlerde bulunmuştur. Kalenin topçusu olan Ali, bir yıldan fazla bir süredir görevini ihmal edip, eşkıya taifesi ile birlikte halka zulmetmiştir. Podgoriçe Kalesi Dizdarı olan Nurullah ise kendi darısının dışında kalede bulunan darıyı da Karacadağlılara satmış ve kaledeki darının bitmiş olduğunu söyleyerek kale halkını zora

⁶⁵ BOA. ADVNSMHHM.d. 2/1764 (09.02.964-12 Aralık 1556).

⁶⁶ BOA. ADVNSMHHM.d 116/1224 Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1121. (19-28 Temmuz 1709).

düşürmüştür. Üstelik kendi görevini de layıkıyla yerine getirmemiştir⁶⁷. Kazadaki sipahiler bölgedeki asileri gizliden desteklemiştir⁶⁸ Sipahi-eşkiya birlikteliğine dâir kaydedilen şikâyetler ziyadesiyle fazladır.

Podgoriçe'de sadece devlet işlerinin yürümesinde/bürokraside zorluklar yaşanmamış halk arasında da birçok olay meydana gelmiştir. Podgoriçe ve çevresindeki halkın sık sık ev basma, adam öldürme gibi olaylara karıştığı görülmüştür. Yaylaklar, evler basılıyor, çocuklar öldürülüyor, kızlar esir ediliyor ve halkın malları yağmalanıp evleri harap hale getiriliyordu⁶⁹. Bu türden kayıtlar, XVI. yüzyıl sonlarında daha da artmıştır.

Sonuç

Podgoriçe Kazası, XVI. yüzyılda Osmanlı idaresinde Rumeli Eyaleti'nde bulunan İskenderiye Sancağı'na bağlı 15 akçalık küçük kazalardan biriydi. Kaza merkezinde Müslüman ve gayrimüslimler tahrir defterlerinde ayrı ayrı kaydedilmişse de Müslüman ya da gayrimüslim mahallelerinde bir isimlendirmeye gidilmediği görülmüştür. Nehir, kale ve köprüleriyle ön plana çıkan kazâda köprülerin civarında bulunan birçok köy ahâlisi derbentçi, meremmetçi (tamirci) olarak tayin edilerek vergilerden muaf tutulmuştur.

Podgoriçe Kazası'nın "nefs" olarak kaydedilmiş olan şehir merkezinin demografik durumu incelendiğinde XVI. yüzyıl boyunca gayrimüslimlerin nüfusun büyük bir kısmını oluşturduğu tespit edilmiştir. Müslüman nüfusta artış görülse de XVI. yüzyıl sonlarına kadar şehir merkezinde gayrimüslim nüfusun üstünlüğü bozulmamıştır. 1485-1530-1570 ve 1582 yıllarına ait kayıtların tümünde gayrimüslimlerin nüfusu Müslümanlardan oldukça fazladır. Aynı dönemlerde aynı sancağa bağlı başka kazalarda bile şehir merkezlerinde Müslüman nüfusun zamanla gayrimüslim nüfusa sayıca yaklaştığı, hatta birçok şehir merkezinde gayrimüslimlerin sayısını geçtiği görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin iskân politikasının Podgoriçe'de

⁶⁷ BOA. ADVNSMHHM.d. 14/371 14 Rebiülevvel 978 (16 Ağustos 1570).

⁶⁸ BOA. ADVNSMHHM.d 34/259 12 Safer 986 (20 Nisan 1578).

⁶⁹ BOA., ADVNSMHHM.D., 40-424 18 Şaban 987 (10 Ekim 1579); 40-444, 20 Şaban 987 (12 Ekim 1579); 42-950, 13 Zilkade 988 (20 Aralık 1580); 46-171, 18 Şaban 989 (17 Eylül 1581).

uygulanmadığını/uygulanamadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü devlet haracı topraklar olarak tanımladığı gayrimüslimlerin yaşadıkları toprakları fethettikten sonra özellikle şehir merkezlerini Tükleştirme-İslamlaştırma çabasına girmektedir. Bu amaçla Anadolu'nun farklı yerlerinden Türkleri bölgeye getirerek yerleştirmektedir. Podgoriçe'de farklı nüfus hareketlerinin yaşanmasının sebepleri arasında; şehrin bulunduğu konum –sahil seridinde yer alması-, şehir ahalisinin millî ve dinî yapısı etkili olmuştur.

Podgoriçe şehir merkezinde 1485 yılında 200, 1530 yılında 830, 1570 yılında 1391, 1582 yılında ise 1332 kişi bulunmaktadır. Gayrimüslimler, şehir merkezinde 1485 yılında nüfusun tamamını, 1530 yılında yüzde 87'sini, 1570 yılında yüzde 78'ini, 1582 yılında ise yüzde 64'ünü oluşturmaktadır. Podgoriçe'nin Osmanlı hâkimiyetinde bulunan diğer birçok Balkan şehrine göre İslamlaşma sürecine daha geç girdiği, Osmanlı Devleti'nin Podgoriçe'de en azından belirli bir süre Tükleştirme-İslamlaştırma çabasına girmediği tespit edilmiştir.

Kırsal alandaki nüfusa bakıldığında ise gayrimüslimler ile Müslümanlar arasındaki fark, şehir merkezinden daha fazladır. Birçok köyde Müslüman nüfusa dahi rastlanmamıştır. Müslüman bulunan köylerde de Müslümanların sayısının çok az olduğu görülmüştür. Fakat bu durum, Rumeli Eyaleti'nde yer alan pek çok kaza için de geçerli olduğundan olağan olarak değerlendirilebilir. XVI. yüzyıl sonlarında kırsal alandaki nüfusta Müslümanların sayıları artmaya başlamış, büyük çiftliklerin ortaya çıkmasıyla beraber çiftlik sahibi Müslümanlar, çift olarak kaydedilmiştir.

Osmanlıların Sırbistan'ı “Lazar'ın Ülkesi”, Sırpaları da bu minvalde “Laz” olarak isimlendirdiği bilinmektedir. Podgoriçe tahrir kayıtlarında da “Laz” ifadesine rastlanılmıştır. XVI. Yüzyılda Podgoriçe'de şehir ve bölge ahalisi kendi aralarında bazı anlaşmazlıklar yaşamakta, bazen bu meseleler katletme-yağma gibi ciddi sonuçlara varmıştır. Ahali ile bölgedeki devlet görevlileri arasında da sorunlar yaşanmıştır. En önemli husus ise; şehir ve çevresinde görev yapan devlet görevlilerinin eşkiya ve asilerle işbirliği yaparak devlet nizamının işleyişini sekteye uğratması, devletin güvenilirliğini sarsmasıdır. Podgoriçe ve çevresinde asayişsizlik olduğu; isyan, yağma ve katletme olaylarının sıklıkla yaşandığı mühimme defterlerindeki kayıtlardan açıkça anlaşılmaktadır. Devlet

nizam ve kurallarının bölgede uygulanılmasında zorlanıldığı görülmüştür.

Bu çalışma ile elde edilen en önemli sonuçlardan biri şehrin demografisinin ve şehre bağlı yerleşim birimlerinin tespitidir. Şehrin 1485-1530-1570-1582 yıllarındaki tahmini nüfusu tespit edildiği gibi demografik değişimler takip edilebilmiştir. Bu verileri sadece nüfus miktarı olarak görmek yanlış olacaktır. Yaşanan nüfus değişimlerini Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de takip ettiği fetih ve iskân politikasının bir yansıması olarak değerlendirmek-okumak-anlamak, şüphesiz daha genel bir perspektiften bakılmasını sağlayacaktır. Bunun yanı sıra bu çalışma ile Osmanlı hâkimiyetinde Balkanlarda bulunan bir şehrin portresi sunulmakta, devletin merkez-taşra ilişkisi birinci el kaynaklar ışığında görülmektedir.

Podgoriçe'nin demografik-idari ve sosyal yapısı, verilerin imkân verdiği ölçüde incelenmiştir. Literatür değerlendirilmesi yapıldığında Podgoriçe ve Podgoriçe'nin bulunduğu alan olan Karadağ-Sırbistan sahası ile yapılan çalışmaların azlığı dikkat çeker. Bu çalışma ile temel hedef; özellikle klasik dönemdeki tarihi ihmal edildiği anlaşılan bahsi geçen bölgenin XVI. yüzyıl tarihine birinci el kaynaklar nezaretiyle katkı sağlamaktır. Daha sonra yapılacak çalışmalar ile birlikte bölge tarihinin bütüncül olarak ele alınması mümkün olacaktır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Tapu Tahrir Defterleri (TTD.)

BOA, TTD. 17 (H. 890/M.1485).

BOA., TTD. 367 (H. 937/M.1530).

BOA. TTD., 500 (H.978/M.1570).

Mühimme Defterleri (ADVNSMHH.d.)

ADVNSMHH.d. 2-1764, (09.02.964- 12 Aralık 1556).

ADVNSMHH.d. 7-488, 7 Cemaziyelahir sene 975 (9 Aralık 1567).

ADVNSMHH.d. 14-371 14 Rebiülevvel 978 (16 Ağustos 1570).

ADVNSMHH.d. 34-259 12 Safer 986 (20 Nisan 1578).

ADVNSMHHM.d. 40-424 18 Şaban 987 (10 Ekim 1579).
 ADVNSMHHM.d. 40-444, 20 Şaban 987 (12 Ekim 1579).
 ADVNSMHHM.d. 42-950, 13 Zilkade 988 (20 Aralık 1580).
 ADVNSMHHM.d. 46-171, 18 Şaban 989 (17 Eylül 1581).
 ADVNSMHHM.d. 116-1224, Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1121. (19-28 Temmuz 1709).

İbnü'l-Emin, Evkaf

İE.EV. 23-2792, 26. Cemaziyelahir, 1103 (15 Mart 1692).

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi Tapu Tahrir Defterleri (TKGM. KKA.TTd.)

TKGM. KKA. TTd.93 (H.990/M.1582).

Yayınlanmış Arşiv Kaynakları

367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rumili Defteri ile 94 ve 1078 Numaralı Avlonya Livâsı Tahrir Defterleri (926-1520/937-1530) III, Dizin, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2008.

367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rumili Defteri ile 94 ve 1078 Numaralı Avlonya Livâsı Tahrir Defterleri (926-1520/937-1530) IV, Tıpkıbasım, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları Ankara 2008.

Kitap ve Makaleler

Afyoncu, Erhan, "Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, S. 1, 2003, ss. 267-286.

Arıkan, Zeki, "Tahrir Defterlerinde Geçen Deyimler", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C. 16, S. 16, İstanbul 1996, ss. 1-13.

Aynı Ali Efendi, *Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet Taksimatı, Toprak Dağıtımı ve Bunların Mali Güçleri*, Çev. Hadiye Tuncer, , Gürsoy Basımevi, Ankara 1904.

Barkan, Ömer Lütfi, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, Yayına Hazırlayanlar Ömer Lütfü Barkan-Enver Meriçli, TTK., Ankara 1988.

Bayramoğlu Alada, Adalet, , *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, Sümer Kitabevi, İstanbul 2008.

Castellan, Georges, *Balkanların Tarihi*, İstanbul 1993.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. I, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.

Emecen, Feridun, "Bennak", *DİA.*, C. 5, İstanbul 1992, ss. 458-459.

Emecen, Feridun, "Çift Resmî", *DİA.*, C. 8, İstanbul 1993, ss. 309-310.

Emecen, Feridun, "Mufassaldan İcmale", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 16, S. 16, İstanbul 1996, ss. 37-44.

Ergenç, Özer, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlevleri ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Tarihi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, ss. 75-84.

Gençoğlu, Mustafa, "İşkodra Vilayeti'nin İdari Taksimatı ve Yapısı (1867/1868-1908)", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 3, Manisa 2015, ss. 259-290.

Göyünç, Nejat, "Hane Deyimi Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 32, İstanbul 1979, ss. 331-348.

Işık, Mustafa-Zeki Çevik, 17 Numaralı, "H. 890/ M. 1485-86 Tarihli Tapu Tahrir Defterine Göre Nefs-i İpek", *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Defteri Hâkanî*, C. 1, İstanbul 2015, ss. 29-67.

İnalçık, Halil, *Hicri 835Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, TTK. Yayınları, 1987

İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, 8. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

İnbaşı, Mehmet -Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp*, TTK. Yayınları, Ankara 2018.

Karatay, Osman, "Ortaçağ'da Karadağ Tarihi", *Balkanlar El Kitabı*, Ed. Bilgehan A. Gökdağ-Osman Karatay, C. 1, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, ss.143-153.

Kemalpaşazade, *Selâtin-Nâme (1299-1490)*, Haz. Necdet Öztürk, TTK. Yayınları, Ankara 2001.

Kiel, Machiel, "Podgorica", *DİA*, C. 34, İstanbul 2007, ss. 306-307.

Koç, Yunus, "Osmanlı'da Kent İskânı ve Demografisi (XV.-XVI. Yüzyıllar)", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.3 S. 6, 2005, ss. 161-200.

Kuru, Levent, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Rumeli Kadılıkaları" *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C.8, S. 2, Aralık 2019, ss. 261-294.

Öz, Mehmet, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *Vakıflar Dergisi*, S. 22, Ankara 1991, ss. 429-439.

Öztürk Yılmaz, Şenay, "Din-Milliyet ve Siyaset Bağlamında Sırp Kilisesi'ne Genel Bir Bakış (1219-1766)", *Proceedings of the 4th Congress of International Eastern European Studies (Ciees 2020) History of Orthodox Churches Ortodoks Kiliseleri Tarihi*, , ss. 151-167.

Öztürk Yılmaz, Şenay, "İpek Patrikhanesi'nin Kuruluşu ve Osmanlı Hâkimiyetindeki Durumu", *Tarih ve Gelecek Dergisi* 5 (2019), ss. 393-407.

Öztürk Yılmaz, Şenay, "İpek Şehri'nde Nüfus ve Yerleşim (1485-1582)", *History Studies*, Doç. Dr. İlnur Mangır Karagöz Armağanı, 12/2, Nisan 2020, ss. 679-702.

Pepiç, Adnan "Podgorica'nın Kısa Bir Tarihçesi", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 18 (2005), ss. 273-283, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/otam/issue/11085/132393>

Premović, Marijan, "Skadar Defters 1485 as a Source For Studying The Historical Demography and Economy of The Balkans", *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, C. 1, Ankara 2017, ss. 219-231.

Pulaha, Selami, *Defteri I Regjistrimit Të Shkodrës I Vitit 1485*, Tirane 1974.

Sami, Şemseddin, Podgoriçe", *Kâmusû'l-Âlâm*, C. 2, Mihran Matbaası, İstanbul 1306.

Tansel, Selahattin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1985.

Temizer, Abidin, "Karadağ'da Osmanlı Hâkimiyetine Dair", *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı- III*, S. 68, Mart-Haziran 2015, Ankara, ss. 3006-3015.

Temizer, Abidin, Premović, Marijan, "Montenegro under Ottoman Rule", *Hiperborea*, 2021, Volume 8, Issue 1, ss. 1-15.

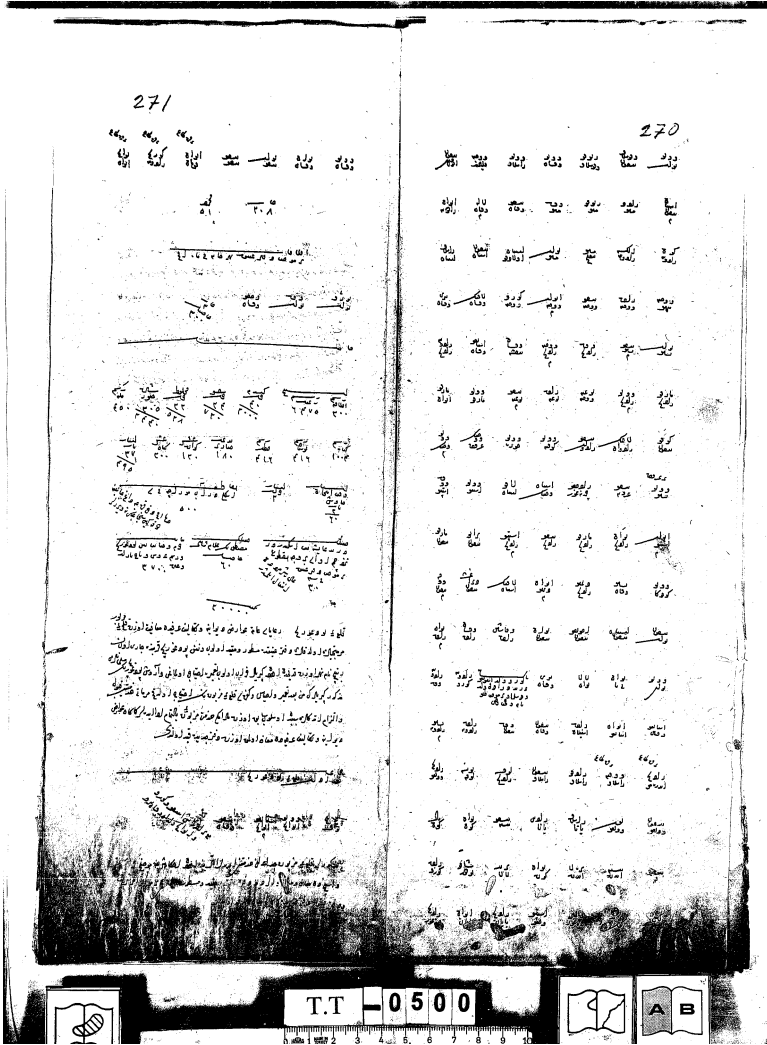
Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-Feth*, Haz. Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1977.

Türkmen, İlhan, "Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri", *Asia Minor Studies*, C. 3, S. 5, Kilis 2015, ss. 114-134.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, 10. Baskı, TTK. Yayınları, Ankara 2011.

EKLER

Ek 1. Podgoriçe Kayıtlarını İçeren 500 Numaralı Defterden rnek Bir Sayfa

Ek 2. Podgoriçe Kayıtlarını İçeren 93 Numaralı Defterden Örnek Bir Sayfa

Extented Abstract

Podgorica, today the capital of Montenegro and the largest city in the country, was located in the Rumelia Province under Ottoman rule. Podgorica is a town located in Montenegro, 24 kilometers east of Chetinye, 53 kilometers northwest of Shkodra and on the banks of the Moracha River. There is a beautiful and solid bridge called the Vizier Bridge over the Moraça River. According to the oldest records preserved in Kotor, the name Podgorica was used for the first time in 1330 to refer to the settlement at the junction of the Ribniça and Moraça rivers. Podgorica was annexed to the Ottoman lands during the reign of Mehmed the Conqueror. After the conquest of Istanbul, four consecutive expeditions were organized against Serbia, and the region was annexed in 1459. Mehmed II built a castle and a mosque in the region where the Ribnica and Moraça rivers reach each other, protected by steep cliffs.

The City of Podgorica came under Ottoman rule from the mid-15th century. It was included in the Sanjak of Alexandria (Shkodra) which was established in 1479. In 1530, there were 4 districts, 5 nefs (city center), 10 castles and 55 mezra in the Sanjak of Alexandria, including Alexandria, Karadağ and İpek District, apart from Podgorica. It consisted of the regions of Podgorica, Kuch, Plav and Buber. Apart from Podgorica Castle, there were Jabyak and Medun castles. Podgorica, which was recorded as "cihet-i kaza, fi yevm" in 1530 as a district of 15 akçalık, was one of the small districts of the period. In the same period, there were 30 akçalık districts in Alexandria District, 25 İpek District, and 20 Karadağ District. These groupings were made according to the daily wage of the district judge. In the second half of the 16th century, Podgorica rose to the status of a district of 50 akçalık.

After giving brief information about Podgorica, it would be appropriate to talk about the sources used in the study and the method followed. Four land registry books were used in the study. The first of these is the detailed land register book dated 1485, which is the oldest dated book we have, containing the census of the region where Podgorica is located. The second land register book used is the book numbered 367 published by the General Directorate of State Archives, which includes the census of 1530. The notebook numbered 500, which contains the cadastral records of 1570 in the Ottoman archives, was also used in the study. The last land registry book used in the study is the book number 93 in the Kuyud-ı Kadime Archive, which contains the census of 1582.

Apart from the land register registers, which form the backbone of demographic studies of the Ottoman classical period, imperial records (mühimme), which support the integrity of the subject and provide information

about the social situation of the district, were also used in this study. The information in the land registry registers and imperial records regarding the physical elements, demographic and administrative structure, and social situation of the city was classified and evaluated in the context of cause-effect relationship. There are almost no studies on Podgorica and its surroundings, especially in Turkish literature. The main goal of this study is to contribute to the 16th century history of the Podgorica District, which is an accident whose history has been neglected, especially in the classical period, with first-hand sources.

According to the examined land registry books, while there were 40 non-Muslim families in the city of Podgorica in 1485, there was no Muslim population in the city. In fact, this situation could be considered normal for the first census. Because the city may have been conquered by the Ottomans recently and not enough time had passed for the Muslim population to increase. It was normal for the Muslim population to be less than the non-Muslim population in the censuses immediately after the lands where non-Muslims lived came under Ottoman rule. But the point that draws attention here is; There was no Muslim population in the city. Even 45 years after this census, the population of Muslims was 21 in 1530, and 60 in 1570, 40 years later. The increase in the Muslim population was 185 percent, and the highest increase was experienced by Muslims in this period. The point to be considered here is; Non-Muslims increased their population by 246 percent, from 60 families to 208 families, in the same period, that is, in 1570. In 1570, there was a significant population increase in both groups in Podgorica. It may be possible to explain the reason for this situation by the fact that the villages were emptied due to the Celali rebellions at that time and the people migrated to the cities for security purposes. The urban population increased in general in 1570. In 1582, there was a different change in population movements in the city center. For the first time, while the population of Muslims increased, the population of non-Muslims decreased. The population of Muslims increased by 56 percent, from 60 families to 94 families, from 1570 to 1582. The father's name of 38 of these 94 taxpayers is Abdullah. Non-Muslims have begun to convert to Islam, albeit slowly. The population of non-Muslims decreased by 19 percent, from 208 families to 167 families, in the same period. Although the population of Muslims increased and the population of non-Muslims decreased in 1582, non-Muslims constituted 64 percent of the total population in the city center, that is, a large part of it.

The estimated population of Podgorica city center is; There were 200 people in 1485, 830 in 1530, 1391 in 1570, and 1332 in 1582. Non-Muslims constituted the entire population in 1485, 87 percent in 1530, 78 percent in

1570, and 64 percent in 1582. Although the proportion of non-Muslims in the total population in the city center decreased over the years, the population of non-Muslims was still high compared to other Rumelia district centers. There were 13 villages in the Podgorica countryside between 1570 and 1582. There were 4479 people living in the villages of Podgorica in 1570, and an estimated 4415 people in 1582.

The City of Podgorica was, of course, neither an Islamic nor a Turkish city. While non-Muslims continued their normal lives, their country was conquered by a state that adopted Sunni Islam in the 15th century. Its geographical location also caused the city to have different characteristics and develop differently. The city, located on the Adriatic coast in a mountainous area with rivers such as Moraça and Ribniça, was one of the border cities. All these conditions caused Podgorica to develop in a different structure than many cities captured by the Ottomans in Rumelia. Because in the centers of the captured cities in Rumelia, the Muslim population generally approached the non-Muslim population in number over time, and the Muslim neighborhoods and population began to increase. In addition, due to the settlement policy of the Ottomans and the tendency of the people of the region, the population of Muslims in city centers was generally much higher than that of non-Muslims. However, during the period examined, it was determined that Podgorica did not have the typical city characteristics of Ottoman Rumelia. It is possible to evaluate the reasons for this situation from different perspectives; Did the Ottoman Empire consciously not intervene in the city? Despite all the efforts of the Ottomans, had the city developed its own characteristics? Was it because the city resisted the Ottomans that the State's practices did not yield results in the region? There is no doubt that these questions can be increased further. Of course, a single reason would be inadequate and wrong to explain the situation in Podgorica. It is obvious that the region is not very open to intervention due to its geographical location. It is also a known fact that the Ottoman Empire pursued a different policy in border cities. The ethnic structure of the city people may also have affected this situation. It is seen that there are mostly Serbs in the city. As can be determined from the names of the taxpayer population in the detailed census records, Serbs, whom the Ottomans called "Laz", lived in the region. The conversion of Serbs to Islam was not as easy as the Albanians, one of the other nations in the region. One reason for this may be the influence of the Ipek Patriarchate, which was reopened under Ottoman rule in 1557. When considered from another perspective, it can be concluded that the Ottoman Empire may have reopened the patriarchate in order to control the Serbs more easily. Regardless of the reason for its establishment, through the patriarchate, Orthodox Serbs were able to protect their religion and nationality and coexist through a religious institution. When

we look at the population movements in the same period in the city center of Ipek, which is connected to the same sanjak as Podgorica, it is seen that it developed differently from Podgorica. In the same period, the Muslim population in Peja constantly increased and the non-Muslim population decreased. As a result, the fact that Serbs live in Podgorica and that the city is a border city has caused the Muslim population to be considerably less in number than the non-Muslim population. Non-Muslims in the city center maintained their superior position within the total population for a century.

The group called the military class in the Ottoman Empire is, in today's concept, civil servants. This group, which can be defined as civil servants, is exempt from some taxes in return for their duties. It has been observed that these privileged classes with tax exemption were abundant in the Podgorica District. The "meremmetçiler", the repairmen of the castles and bridges in Podgorica, and the "haddadans", the blacksmiths, were exempt from some taxes in return for their services.

In the 16th century, the people of Podgorica and its surrounding settlements experienced some problems both among themselves and against the Ottoman administrators in the region. Warnings and complaints written repeatedly from Podgorica and its surroundings to the center and from the center to Podgorica are an indication that the security and order in the region has deteriorated. There were some problems in the system that the Ottoman Empire tried to implement in the region. There are many records, especially about Podgorica and Medun Castle. The most important issue is that state officials cooperate with bandits and rebels. The state had difficulty in implementing its regulations and rules in the region.

One of the most important results obtained with this study is the determination of the demography of the city and the settlements connected to the city. The estimated population of the city in the years 1485-1530-1570 and 1582 was determined and demographic changes were also compared. It would be wrong to see these data only as the amount of the population and the distribution of Muslims and non-Muslims. Evaluating-reading-understanding the population changes as a reflection of the conquest and settlement policy followed by the Ottoman Empire in Rumelia will undoubtedly enable a more general perspective. In addition, a portrait of a city in the Balkans under Ottoman rule is formed, and the relationship between the center and the provinces of the state is seen in the light of first-hand sources.

This study, in which the sources on the demographic-administrative and social structure of Podgorica were examined to the extent possible, contributed to the history of the 16th century of Podgorica. When the

literature is evaluated, the scarcity of studies on Podgorica and the Montenegro-Serbia area, where Podgorica is located, draws attention. This study aims to contribute to the history of the region. With the studies to be carried out later, it will be possible to consider the history of the region holistically.